

FIGYELŐ

Emlékezés *Ila Bálint*, *Móricz Miklós*, *Némethy Artúr* és *Thirring Lajos* életére és történeti statisztikai munkásságára. Szerk.: *Kovacsics József*, Bp. 2001.

A tudományok fejlődésének velejárója, hogy az időben egymást követő tudósgenerációk mindig az előbb élt nemzedék eredményeit, módszereit elsajátítva tanulnak, majd ezeket, az elődök tapasztalatait és az általuk összegyűjtött adatokat felhasználva a korábbiakat meghaladó következtetésekre jutnak. Éppen ezért minden tudományág számára etikailag fontos és a fiatalabbak számára iránymutatást jelent, ha az éppen soron lévő témájuk fölé hajoló utódok időnként felemelik a fejüket, és visszapillantanak azokra, akiknek teljesítményeit felhasználva dolgoznak, vagy akik eredményeinek továbbfejlesztésén fáradoznak. Ezt tette *Kovacsics József* felkérésére és biztatására *Buzási János*, *Kápolnai Iván* és *Tóth Árpád*, amikor vállalkoztak arra, hogy *Kovacsics*-szal közösen a címben feltüntetett alkotók munkásságát bemutassák, majd búvárkodásuk eredményeit közreadják. Maga a kötet két nagy egységre tagolódik. Az első részben foglalnak helyet a kiválasztott tudósok életét és munkásságát bemutató életrajzok, a másodikban pedig a négy tudós egy-egy olyan tanulmánya szerepel, amelyek folyóiratban vagy tőlünk már emberöltőnyi távolságban megjelent kötetekben láttak napvilágot, ám eredményeik máig érvényesek. A legtöbb tanulmánynak vagy feldolgozásnak a sorsa az, hogy az idők pora rárakódván, lassan a feledés homályába merül. A szerkesztő értő szemmel és biztos kézzel válogatta az újra kiadott írásokat, mert olvasásukkal ma is friss élményt nyújtanak azok számára, akik kézbe veszik őket.

A négy történeti demográfus, illetve pályafutása során e tárgykörben is alkotó tudós, akikkel a szerkesztő, *Kovacsics József* még alkotó idejük során találkozott, vagy dolgozott együtt, pályája és habitusa egymástól teljesen eltérő, ám sorsukat és életpályájuk alakulását meghatározták a 20. századnak a magyarság számára kegyetlen fordulatai. Mindnyájuk életét és szemléletmódjának alakulását nagymértékben befolyásolta a trianoni országcsontkítás, majd durván beleszólt sorsukba a kommunista diktatúra. Az előző rendszerben szerepet vállalt személyeknek kevés hely jutott az új nap alatt, azonban nagy erkölcsi erővel és hivatástudattal járták végig pályájukat. Munkásságukban, emberi és tudósi sorsukban megjelenik letűnt 20. század.

Ila Bálint, akinek munkásságát szikár tömörséggel *Buzási János* írta le, levéltári búvárkodása nyomán jutott el a történeti demográfiához és statisztikához, amelyet a lelkiismeretes település- és várostörténész nem kerülhet meg elemzése során. Ha *Ila Bálint* nevét halljuk, azonnal munkásságának zászlóshajói, a négy kötetes Gömör megye település- és népességtörténete – ide vonatkozó kutatásait fiatal korában, *Mályusz Elemér* irányításával kezdte –, valamint Veszprém megye helytörténeti lexikona jelennek meg emlékezetünkben a *Történeti statisztika forrásai* című kötetben megjelent

tanulmányai mellett. Közülük *A dézsmajegyzékek, mint a történeti statisztika forrásai* című írása látott napvilágot újra a jelen kötetben, ami nemcsak azt bizonyítja, hogy a szerző alapos ismerője forrásainak, hanem szakirodalmi ismereteiről, valamint jó történelmi megfigyelőképességéről is tanúskodik.

Nem lehet azonban megelégednünk a Magyar Országos Levéltár Filmtárának létrehozásában végzett munkájáról sem, amelynek produktumait ma annyian használjuk. Továbbá arról sem, hogy több mint 20 ezer regesztát készített a Batthyány, Balassa, Festetich, Forgách és más családoknak az országos levéltárban őrzött középkori okleveleiből. Közülük az Abaffy-, Dancs- és Hanvay-családokét utóbb *Borsa Iván* tette közzé. Ezen regeszták, azaz oklevélkivonatok közreadását nem érthette meg, pedig nem jelentett volna gondot számára az egyes regesztákat követő apparátusnak és a kötet mutatójának az elkészítése. Mint e műfajban már két évtizede fáradozó kutató bátran állíthatom, hogy *Ila Bálintnak* e munkássága teljesen egyenértékű a nagyközönség által ismert fentebb említett műveivel. A regeszták elkészítéséhez valóban magas szintű tudományos erudíció szükségeltetett.

Amíg *Ila* pályája szűk ösvényen haladt, *Móricz Miklós* több csapást vágott magának. Mint a parasztszeni, *Móricz Bálint* fia tehetségét apjához hasonlóan az élet kínálta több területen próbára tette. A technika, a tudomány és az irodalom egyaránt közel álltak hozzá. E szertelen, sokfelé csapongó világban a számok és a statisztikai adatok tisztelete tartott rendet. Nagy nekilödulásai után ismételten visszatért a statisztikához és az általa nyújtott témákhoz. Ötletgazdagsága révén könnyedséggel tallózott közöttük. *Kápolnai Ivánnak* éppen e sokfelé forduló, adatokban bővelkedő pályakép megrajzolása jelentette a legfőbb gondot, ám a jó eredményért megküzdve végül helyesen szakaszokra bontott színes pályarajzot adott, amelyből csak néhány fordulópontra bemutatását ragadjuk ki, egyrészt illusztrálva az érdemdús életút egyes állomásait, másrészt felkeltve az érdeklődést az olvasásra.

Móricz Miklós már egyetemi éveitől újságírással foglalkozott, majd a jogi kar elvégzése után Kassán a kereskedelmi- és iparkamara tisztviselője lett, ahonnan statisztikai témájú írással jelentkezett. Innen a budapesti kamarához került, majd 1923 és 1928 között a Brassói Lapok szerkesztője volt, ahol a vidéki lapból színvonalas újságot teremtett, amelynek munkatársai között mások mellett *Méliusz Józsefet* és *Ruffy Pétert* tisztelhetett, az irodalmi mellékletbe pedig *Tamási Áron*, *Molter Károly* és *Szemlér Ferenc* írtak. Budapestre költözése után újságírói tevékenységet folytatott, közben demográfiai témájú tanulmányokat írt, majd 1933-tól megkezdte a 12 évig fennállt Statisztikai Tudósító című napilap szerkesztését és közreadását. A talán a világon is egyedülálló statisztikai napilap kiadása publicisztikai és szakírói csúcsteljesítménye. Közben nyomdát vásárolt, amelynek kapcsán a tipográfia kérdéseibe merült alkotó módon. Az 1945 után bekövetkezett korszakban *Móricz* pályájára, amint *Kápolnai Iván* megállapítja, az útkeresés a jellemző, élete végén pedig testvére, *Móricz Zsigmond* pályaképének leírásába fogott. A kötetben közzétett tanulmányában: Magyarország népességének korviszonyai, 1804–1869, számos ötlettel és eleven szemléletből fakadó következtetéssel kelti fel az olvasó figyelmét.

Némethy (Benisch) Artúrról (1881–1972) *Tóth Árpád* készítette a pályaképét bemutató szép, szemléletes életrajzot a rendelkezésre álló jó forrásanyag felhasználásával. *Benisch* története egyrészt azt példázza, miként lehet egészen másféle területről a demográfiához eljutni, másrészt olyan életutat láttat velünk, amely ezerszámra játszódott le a monarchia Magyarországon, nevezetesen azt: miként vált igaz magyarrá egy másik

népből, nemzetiségből jövő értelmiségi. Természetesen nemcsak e rétegben játszódtak le ezek a folyamatok. A társadalomnak szinte minden rétegéből lehetne példákat hozni a magyarrá válásra, amelynek, mint sok minden másnak, Trianon vetett véget. A *Némethy* nevet, atyai nagyanyja nevét 1945 után cserélte fel a korábbival, akkor, amikor szembe-sülnie kellett azzal, hogy mindaz, amiért élete nagy részén át fáradozott, hosszú ideig kudarcra ítéltetett. Munkásságnak célját saját szavaival idézhetjük: „Céлом pedig a magyar nemzeti állam erősítésén, a magyarság terjesztésén dolgozni aktív módon s irodalmi téren egyaránt. Nem a tudományos grádus, a professzori katedra elnyerése volt a fő céлом, hanem a nemzetiségi kérdés megoldásában való – hogy mostani kifejezéssel éljek – mozgalmi munka.” Azt végezte magas szinten, amelynek a magyarság kárpát-medencei története során mindig kiemelkedő jelentősége volt, ugyanis számánál fogva sohasem tudta teljesen kitölteni hazáját. *Benisch* konzervatív gondolkodással, ám tisztességes módszerekkel dolgozott a gyakorlatban és a tudományosságában egyaránt. Így lehetett a nemzetiségi térkép kiváló ismerője, így láthatta meg e térkép adatai mögött az emberi sorsokat, így vehetett észre az időben messziről induló és hosszán tovább tartó folyamatokat. Igazgatástörténeti cikke, amelyet a tanulmánykötetben olvashatunk, lényegre törő, világos látását bizonyítja. Nem annyira a tudós, inkább a hivatalnok írása, aki nagyon jól tudja, hogy felettésem nem részletes okfejtésekre, hanem kristálytisza, logikusan előrehaladó összegzésekre van szüksége.

Thirring Lajos (1899–1983) az előbbi két kutatótól eltérően, és éppúgy, mint *Ila Bálint* a történettudomány és benne a történeti demográfia kutatója. Profiként, a családi hagyományokat követve művelte a statisztika és a népszámlálás tudományát és hozzájuk kapcsolódva a demográfiai stúdiumokat. Aktív pályájából 40 évet töltött a KSH-ban. Életrajzát a kötet szerkesztője, *Kovácsics József* készítette el, aki *Klinger András-sal* együtt fáradozott azon, hogy az Akadémia legalább élete végén ismerje el tudományos fokozattal pályájának eredményeit. *Thirring Lajosnak* Magyarország népessége 1869–1949 között című fő művét (maga is így látta) kötelező olvasmánnyként ismerték meg a történeti tudományokat elsajátítani vágyó egyetemisták generációi. Jelen kötet nagyon helyesen éppen ebből tesz közzé részleteket. Éppen az életrajz olvasása során ismerhetjük meg, mennyi munka és ismeretgyűjtés, valamint nemzetközi tudós társaságokban folytatott munkálkodás előzte meg a nagy ívű tanulmány elkészítését. Nemcsak adatai és megállapításai, hanem módszerei is méltán példaként szolgáltak kutatók nemzedékei számára. A legnagyobb elismerés egy tudós számára – bár ő nem érte meg –, hogy majd fél évszázad után is forgatott tanulmányt írt annak idején.

A kötetben bemutatott társaihoz hasonlóan ő sem volt szobatudós, hanem aktívan részt vett a KSH munkatársaként a gyakorlati munkában, főképp a népszámlálások előkészítésében és feldolgozásában. Nem állt tőle messze a különböző néposztályok helyzete, sőt kutatta is azt. Kezdeményezte a népszámlálási családstatistika megteremtését, az épület- és lakásstatistikai felvételeket. Vizsgálta a főváros környéki agglomeráció helyzetét rámutatva a sajátos ellentmondásokra és ellentétekre. Módszertani kérdésekkel foglalkozva kilenc magyar népszámlálás módszertani ismertetését készítette el.

Ma a francia „Annales iskola” kutatóinak eredményei nyomán a totális történetírás elterjedésének vagyunk tanúi, amely igény és módszer egyrészt szinte lehetetlenné tette a nagy összefoglaló művek elkészítését, másrészt megszüntette az éles határokat a történettudomány egyes ágai között. Bár a bemutatott négy tudós nem ezen szemlélet alapján dolgozott, munkásságukat áttekintve megállapíthatjuk, a 20. század történeti

tudományainak fejlődése hozta magával e szemlélet alakulását, hiszen a történeti demográfia e négy kiváló képviselőjének munkássága példázza a történeti demográfia sokszínűségét, és szoros kapcsolatát más tudományágakkal. Életrajzuk és munkásságuk egy-egy darabjának közzététele nagyban segíti a 20. századi magyar történeti demográfia helyzetének megismerését és megértését.

Blazovich László